

mentar Markova evanđelja od M. Limbecka naveden je samo na njemačkom izvorniku, ali je ta knjiga 1999. god. prevedena na hrvatski. Također Schnackenburgovu knjigu o liku Isusa u četiri evanđelja navodi samo na njemačkom, a i ona je prevedena na hrvatski 1997. god. Isto je učinjeno s knjigom Thomasa Södinga *Više od knjige* koju je preveo I. Dugandžić a izdala KS 2001.

Svi prilozii izrasli su iz autorova iskustva predavanja na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu te su namijenjeni studentima i profesorima teologije, ali i drugim kršćanskim intelektualcima. Proučavatelji Riječi Božje na hrvatskom mogu u ovoj knjizi naći znanstvenu i katoličku građu o obrađenim odlomcima Staroga i Novoga zavjeta. Autoru čestitam, knjigu preporučujem!

Mato Zovkić

B. VULETA – R. ANIĆ –
I. MILANOVIĆ-LITRE (prir.),
Kršćanstvo i pamćenje. Kršćansko pamćenje i oslobođenje od zlopamćenja. Zbornik radova s međunarodnog simpozija, Trogir, 15.-17. svibnja 2003., Franjevački institut za kulturu mira i Hrvatski Caritas (CroPax 5), Split – Zagreb, 2004., 414 stranica.

U okviru zajedničkoga projekta »CroPax«, Franjevački institut za kulturu mira u Splitu i Hrvatski Caritas svojim vrlo vrijednim izdanjima već nekoliko godina nastoje istaknuti važnost kulture mira u Hrvatskoj i u okolnim zemljama. Sami naslovi njihovih, do sada objavljenih, djela na hrvatskome i engleskome jeziku (»Oprost i pomirenje«, »Razgovori o opraštanju«, »Mir u

Hrvatskoj«, »Oprost i pomirenje – izazov Crkvi i društvu«) znakovito poručuju da je mir među religijama i Crkvama, između naroda i kultura, u društvu i u Crkvi nemoguć bez promišljanja i ostvarivanja temeljnih ljudskih djelatnosti kao što su oprost i pomirenje. Najnoviji Zbornik »CroPax«, »Kršćanstvo i pamćenje«, izvrsno se naslanja, nastavlja i produbljuje već započeta razmišljanja o miru u svjetlu oprosta i pomirenja. To znači da za ostvarenje mira nisu dovoljni samo oprost i pomirenje, nego također i ispravno shvaćeno pamćenje: oprost i pomirenje uvjeti su mogućnosti istinskoga pamćenja, ali i obrnuto.

Zbornik »Kršćanstvo i pamćenje« plod je međunarodnoga simpozija o kršćanstvu i pamćenju, održanoga 15.-17. svibnja 2003. g. u Trogiru. Simpozij je uspio okupiti velik broj hrvatskih i inozemnih znanstvenika iz raznih područja znanosti, teologije, sociologije, psihologije, povijesti, umjetnosti. Već se tu uviđa značajnost Simpozija i objavljenih članaka u Zborniku, jer se problemu pamćenja nije htjelo pristupiti jednostrano, već s različitih gledišta. Zbornik je podijeljen u sedam tematskih cjelina, kojima prethode predgovor priređivača te uvodni govor Bože Vulete, ravnatelja Franjevačkoga instituta za kulturu mira u Splitu.

Prva tematska cjelina nosi naslov »Biblija i crkvena tradicija«. U njoj autori pokušavaju tumačiti kršćansko pamćenje s biblijskoga i crkveno-tradicionalnoga gledišta. Tako Anto Popović (»Biblija kao knjiga pamćenja«) i Adalbert Rebić (»Pamćenje i čišćenje pamćenja u Svetom pismu i izraelskom narodu«) naglašavaju da je Biblija, kao takva, knjiga pamćenja te da je čišćenje pamćenja u Svetome pismu temeljna sastavnica čovjekova odnosa prema Bogu. Mato Zovkić (»Spomen na Pavla u novozavjetnim poslanicama«) ukazuje na važnost spomena na Pavla u Novome

zavjetu. Pavla se može i treba spominjati i nasljedovati ne kao samodostatnoga idola, nego zbog onoga što njegova osoba izriče, a to je zahvaćenost Kristom, evanđelje i euharistija. Rebeka Anić (»Nostalgija, sjećanje i povijesni zaborav sa stajališta žena«) ističe važnost nenostalgičnoga pristupa ženskome pitanju u društvu i u Crkvi. Nostalgija zatvara ženu u određene stereotipe, čineći ih objektima, a ne subjektima povijesti. Po primjeru Marije Magdalene žene trebaju danas drugačije pripovijedati svoju povijest. To će im pripovijedanje omogućiti drugačije sjećanje, koje nije više zarobljeno prošlošću, već otvoreno budućnosti. Time se otvaraju mogućnosti stvaranja i rekonstrukcije opće povijesti i tradicionalne teologije.

Drugi dio Zbornika posvećen je pamćenju u crkvenim dokumentima. Špiro Marasović (»Pamćenje u socijalnim dokumentima Ivana Pavla II.«), Nediljko Ante Ančić (»Spomen i pomirenje. Dokument Međunarodnog teološkog povjerenstva o čišćenju pamćenja u Crkvi«) i Thomas Bremer (»Sjećanje, istina i pomirenje – pogled iz rimokatoličke perspektive«) analiziraju pojam pamćenja i sjećanja u raznim crkvenim dokumentima, u kojima se primjećuje drugačiji pristup Crkve toj problematici nakon 2. vatikanskog sabora.

Treće poglavlje naslovljeno je »Liturgija i umjetnost«. Ivan Šaško (»Liturgijski spomen(čin) i pročišćenje spomena«) prikazuje kršćansku liturgiju, u kojoj svaki ljudski spomen ima mjesto, ali je istovremeno Kristovim vazmom pročišćen, obraćen i usmjeren prema Božjoj objavi u Isusu Kristu. Stoga kršćansko pročišćenje spomena nije socijalna terapija, već Božji dar. Juraj Kolarić (»'Via crucis' kao likovni fenomen pamćenja zla i izričaj opraštanja«) i Ljiljana Domić (»Kreativno pamćenje kao tkanje vremena. Bilješke sa putovanja u Franjevačku provinciju Bosnu Srebrnu«)

bave se pitanjem pamćenja u umjetnosti. Vrlo je poticajan za razmišljanje izraz Ljiljane Domić »kreativno pamćenje«, koje je pamćenje dobra, konteksta i dostojanstva unatoč i u zlu, fragmentima i u raspadu vrijednosti.

Četvrto poglavlje pokušava promišljati pamćenje sa sociološko-psihološkoga gledišta. Željko Mardešić (»Religijsko pamćenje u tradiciji i postmodernitetu«), Krunoslav Nikodem (»Postmodernističko rastvaranje povijesti i pitanje vremena«) i Vine Mihaljević – Stipe Tadić (»Neka sociodemografska obilježja pripadnika laičkih crkvenih pokreta u Hrvatskoj i odnos pamćenja i njihove vjerničke prakse«) nastoje sociološki pokazati na koji način postmodernitet poima pamćenje te prisutnost pamćenja među vjernicima laicima u Hrvatskoj. Tomislav Ivančić (»Uloga crkvenog 'spomena' u nadvladavanju bolnog pamćenja«) i Mijo Nikić (»Psihologija mržnje i opraštanja«) progovaraju o psihološkim posljedicama mržnje u čovjeka te o njihovu nadvladavanju crkvenim spomenom i oprostom. Posebno je zanimljiv članak Miroslava Volfa (»Istinitost, terapija, egzemplarnost«), koji sjećanje promatra pod trostrukim vidom: istine (»kaži istinu«), terapije (»liječi rane«) i egzemplarnosti (»uči iz povijesti«). Šteta što Volf, kako on to i sam priznaje na kraju članka, nije nastavio promišljati ta tri načela unutar teološkoga okvira, pri čemu bismo dobili potpuniju sliku o pamćenju kao takvome te o njegovu kršćanskom razumijevanju.

U petom poglavlju Tomo Vukšić (»Izlazak iz prošlosti i dekontaminacija memorije. Pretpostavke kršćanskoga načina pamćenja«) i Jure Krišto (»Augustinovo čišćenje pamćenja i njegova primjena na noviju hrvatsku povijest«) bave se povijesno-političkim vidom pamćenja. Na koncu, u šestome poglavlju, Ivan Šarčević (»Pamćenje bez uskrsnuća. Isusov križ iz

perspektive uskrsne nade») jako dobro ukazuje na opasne ambivalentnosti središnjih izričaja kršćanske vjere: naracije (euharistije) i spomenika (križa). Autor se posebice zadržava na pogrešnim, nekršćanskim tumačenjima križa, križa koji postaje znakom svjetovne pobjede, prkosom drugima, izričajem osvete. Stoga bi križ trebao biti spomen univerzalne Božje praštajuće ljubavi i uskrsne nade, koja mijenja i preobražava križ, smrt i pakao međuljudskih odnosa. Sedma i zadnja cjelina Zbornika donosi vrijedan zapis zanimljive rasprave koja se vodila nakon svake cjeline predavanja. U vrlo živoj raspravi predavači su mogli pojasniti svoja razmišljanja. Osim toga, postavljena su nova pitanja i otvorene druge perspektive za promišljanje kršćanskoga pamćenja.

Možemo biti zaista zahvalni Franjevačkome institutu za kulturu mira i Hrvatskome Caritasu, koji su nam podarili sadržajno bogatu i lijepo opremljenu knjigu. Pri čitanju radova Zbornika može se dobiti gotovo potpuni pregled i uvid u problematiku pamćenja. U tome smislu Zbornik predstavlja pravu dragocjenost, jer je jedino djelo na hrvatskome prostoru koje se tako opsežno pozabavilo pitanjem pamćenja i njegova značenja za Crkvu, društvo i religije. Time će on zasigurno postati nezaobilaznom literaturom za daljnje promišljanje pamćenja. Zbornik bi bio možda još potpuniji, da se pamćenju i sjećanju pokušalo pristupiti još i s filozofskoga gledišta. Određene aspekte filozofije pamćenja može se

pronaći jedino u članku Miroslava Volfa. Nadalje, dobro bi bio došao sustavno-teološki članak o pamćenju, a posebice članak o odnosu pamćenja i oprosta. Pamćenje i oprost spominju se zajedno jedino u analizama crkvenih dokumenata. Izričiti je povezivanje oprosta i pamćenja bi omogućilo vjerojatno bolji kontinuitet s prijašnjim radovima CroPaxa o oprost i pomirenju. Isto tako, možda se mogla obraditi i važnost kategorije zaborava u kršćansko-me poimanju pamćenja.

No, sasvim je razumljivo da jedan Zbornik ne može obraditi i obuhvatiti sve aspekte pamćenja. Vidjeli smo da su Franjevački institut za kulturu mira i Hrvatski Caritas objavili tri knjige o oprost i pomirenju. A to znači da bi bilo poželjno kada bi te dvije institucije tribinama, okruglim stolovima ili čak novim izdanjima nastavile započetu raspravu o kršćanstvu i pamćenju. I to iz istoga onog uvjerenja koje je pratilo priređivače u zamisli ovoga projekta: »U temelju ovoga pothvata leži dvojako uvjerenje. Najprije, kako kršćanstvo sadrži takve mogućnosti, ali je potrebno mnogo truda oko istine i mnogo hrabrosti oko dobrote kako bismo ih uvidjeli i živjeli. A potom, samom pak kršćanstvu potreban je svijet, kultura, društvo, dijalog s njima kako bi u njima moglo biti plodno« (str. 9). Možemo slobodno reći da se s ovim Zbornikom sada jasnije naziru putovi ostvarenja mira u današnjem vremenu.

Ivica Raguz